

Een rooms-katholieke rebel. Gerard Reve (1921-2006)

Op 8 april 2006 overleed de Nederlandse schrijver Gerard Reve. Hij is tweeëntachtig geworden. Samen met Willem Frederik Hermans (1921-1995) en Harry Mulisch (°1927) wordt Reve steevast gerekend tot de zogenaamde “grote drie” van de naoorlogse Nederlandse literatuur.

In 1947 debuteerde Reve met ‘De Avonden’, een ‘winterverhaal’ dat als een bom insloeg in het gezapige literaire wereldje van vlak na de Tweede Wereldoorlog. Het boek lokte bij verschijning zeer tegenstrijdige reacties uit en werd nu eens gekraakt om zijn cynisme en nihilisme, en dan weer opgehemeld als een grandioze verbeelding van het levensgevoel in de naoorlogse jaren. Protagonist Frits van Egters observeert in het boek haarfijn de leegheid en de saaiheid van het burgerlijke Nederland en geeft uiting aan een bestaande onvrede met de heersende zeden en gewoonten. Legendarisch is het slot van het boek, waarin Frits God vraagt Zijn blik niet van zijn aftakelende ouders af te wenden en mompelt: ‘het is niet onopgemerkt gebleven’. Mede door dat beklijvende slot is Reves debuut uitgegroeid tot een onverwoestbare klassieker van de twintigste-eeuwse Nederlandse literatuur.

Na zijn debuut legde Reve zich toe op kortverhalen en novelles zoals ‘Werther Nieland’, dat nog niet zo lang de waardering krijgt die het al van bij het begin verdiende, en ‘De ondergang van de familie Boslowits’. In de eerste helft van de jaren ’60 schrijft Reve hoofdzakelijk brieven, die gepubliceerd werden in uitgever van Oorschots tijdschrift ‘Tirade’. Het is in deze brieven, verzameld in de romans ‘Op weg naar het einde’ (1963) en ‘Nader Tot U’ (1966), dat Reve zijn definitieve vorm zal vinden. Beide boeken kenden een stormachtig succes en worden nogal eens beschouwd als het hoogtepunt van Reves schrijverschap. Ze bevatten de kern van Reves latere schrijfsels. In ‘Op weg naar het einde’ schrijft Reve voor het eerst openlijk over zijn homoseksualiteit en in ‘Nader Tot U’ bekent hij zich tot het rooms-katholicisme. Reve interpreteert deze religie echter geheel volgens zijn eigen behoeften en overtuigingen, en houdt er zo een zeer persoonlijke versie van het catholicisme op na, waarin de Moeder Gods een zeer centrale rol speelt. Religie en homoseksualiteit komen samen in Reves eigen ‘systeem’, dat hij ‘revisme’ noemt. Wie revist is, zoekt uit liefde voor zijn partner mooie jongens uit, die de partner dan naar hartenlust mag martelen en misbruiken. Op die manier geeft de geliefde uiting aan zijn onvoorwaardelijke liefde, die voor Reve alleen uit volledige onderwerping kan bestaan.

Reves literaire productie in de jaren '70, van 'De Taal der Liefde' tot 'Een circusjongen' staat helemaal in het teken van dit revisme. Stuk voor stuk bestaan die boeken uit pathetische vertellingen over de homo-erotische en sadistische dromen en escapades van de protagonisten. In deze romans werpt Reve zich op als een decadente poseur, die dweept met liefde, pijn en dood. Hierom werd hij prompt omarmd door een jongere garde van neo-decadentisten en kon hij mee teren op het succes van de neo-decadente beweging.

Misschien wel het laatste echt grote wapenfeit in Reves schrijverscarrière is zijn roman 'Moeder en Zoon' uit 1980. Daarin krijgen we te lezen hoe Reve er precies toe gekomen is zich in 1966 tot het rooms-katholicisme te bekeren. 'Moeder en Zoon' is een puur relaas over ervaringen en gebeurtenissen die een mens verder helpen op de zoektocht naar zingeving. Opvallend is hoe erg de verteller van dit boek wel lijkt op Werther Nieland uit Reves gelijknamige novelle: beiden geloven dat de dingen die zij ervaren met elkaar in verband staan, en dat het uitingen zijn van een groter, magisch geheel waar de mens geen vat op heeft.

Na het verfilmde 'De Vierde Man' uit 1981, schrijft en publiceert Reve hoofdzakelijk brievenboeken. Deze verhalen openhartig over Reves gevecht tegen alcohol, zijn liefdesleven en zijn passie voor de dood. Het voornaamste verschil tussen de brievenboeken en de romans, ligt in de stijl: de brieven zijn meestal iets soberder, iets minder overdadig getoonzet dan de romans. Reves meest recente romans overtuigen minder dan die van de jaren '60 en '70. Het in 1996 verschenen 'Het Boek van Violet en Dood', dat al in 'Nader Tot U' was aangekondigd als Reves toekomstige magnum opus, miste de opzwepende kracht die Reves vroegere proza had gekenmerkt en kon, behalve voor de diehard fans, de hooggespannen verwachtingen niet inlossen. Hetzelfde geldt voor 'Het Hijgend Hert' uit 1998, de laatste nieuwe Reve-publicatie. In 1998 begon uitgeverij Veen met de uitgave van het verzameld werk, waarvan het zesde en laatste deel in 2001 verscheen. In dat jaar werd zijn oeuvre ook bekroond met Prijs der Nederlandse Letteren, de meest prestigieuze literaire prijs uit het Nederlandse taalgebied.

Het oeuvre van Gerard Reve neemt een unieke plaats in in de twintigste-eeuwse Nederlandse literatuur. Zowel op poëticaal als op stilistisch vlak is zijn werk onvergelijkbaar met enig ander twintigste-eeuws oeuvre binnen of buiten het Nederlandse taalgebied. Op poëticaal vlak grijpt Reve expliciet terug naar de 'l'art pour l'art'-beweging van het einde van de negentiende eeuw, een hachelijke onderneming in een tijd waarin Mulisch en Hermans worden gehuldigd als pausen van de Nederlandse (post)moderne roman. Reve noemt zichzelf een 'romantisch-decadent kunstenaar' en meent dat de Dood, zoals hij het zelf spelt, 'het

altijd aanwezige en nergens ontbrekende thema van de kunst - van alle kunst' is. Bovendien vertoont zijn oeuvre een anachronistische drang naar schoonheid en estheticisme, begrippen die vandaag doorgaans eerder geproblematiseerd dan nagestreefd worden. Waar en wanneer hij kan fulmineert Reve, helemaal in de lijn van het dandyeske estheticisme, tegen elke vorm van politisering van kunst, waarbij het socialistisch realisme meer dan eens als kop van jut fungeert.

Ook Reves politieke en maatschappelijke inzichten liggen op elk moment mijlenver van de in zwang zijnde opvattingen. Hoewel Reves compromisloze en taboedoorbrekende werk nauw aansloot bij de geest van vrijheid die in de jaren '60 door Nederland woei, dreef de schrijver meermaals de spot met het volgens hem zeer laakbare communisme, dat nochtans goed gedijde in de Nederlandse artistieke kringen. Reve zelf bekeerde zich in 1966 tot het rooms-katholicisme, tot onbegrip en teleurstelling van vele van zijn medestanders. Bovendien maakte de schrijver zich bij politiek hypercorrecte progressieven meer dan eens verdacht met even elitaire als bedenkelijke uitspraken over vreemdelingen of over de domheid van het volk ('...ik ben zelf uit het volk. Daardoor weet ik ook dat het volk er onder moet worden gehouden en dat het nooit aan de macht dient te komen'). Reve kreeg sommige van zijn verloren medestanders toch weer achter zich met het 'Ezelsproces', waarin hij - op grond van een passage in 'Nader Tot U' waarin de protagonist gemeenschap heeft met een als 'éénjarige, muisgrijze Ezel' geïncarneerde God - beschuldigd werd van godslastering. Reve hield een schitterend pleidooi voor het hof, een heerlijk en lucide stukje tekst dat opgenomen is in 'Vier Pleidooien' (1971), en won het proces.

In die pleitrede vallen Reves uitzonderlijke stilistische kwaliteiten op. Reve is een meester in het combineren van archaïsch taalgebruik met alledaagse elementen. Daardoor balanceert wat hij schrijft vaak op de dunne grens tussen het ironische en het welgemeende, tussen het potsierlijke en het gecomponeerde. Reves bijzondere stijl heeft hem heel wat volgelingen opgeleverd. Eén van hen is Herman Brusselmans, die zowat dezelfde literaire materiaalkist hanteert als Reve zelf, maar er minder oorspronkelijk mee omgaat. Reves invloed gaat echter ruimer dan stijl alleen. Het vroege werk van Kees Ouwens en Thomas Rosenboom is onmiskenbaar doordrongen van een reviaans gedachtegoed, en voor een hele resem homoseksuele schrijvers en schrijfsters is Reve uitgegroeid tot een icoon in het homoseksuele emancipatieproces. Hoezeer het werk van de rooms-katholieke volksschrijver de Nederlandse literatuur heeft beïnvloed, zal pas later blijken, als de hele literaire generatie die met hem is opgegroeid tot volle wasdom is gekomen. Maar van één ding mag Gerard Reve in zijn hiernamaals zeker zijn: het is niet onopgemerkt gebleven.

